МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 3/1 2024

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

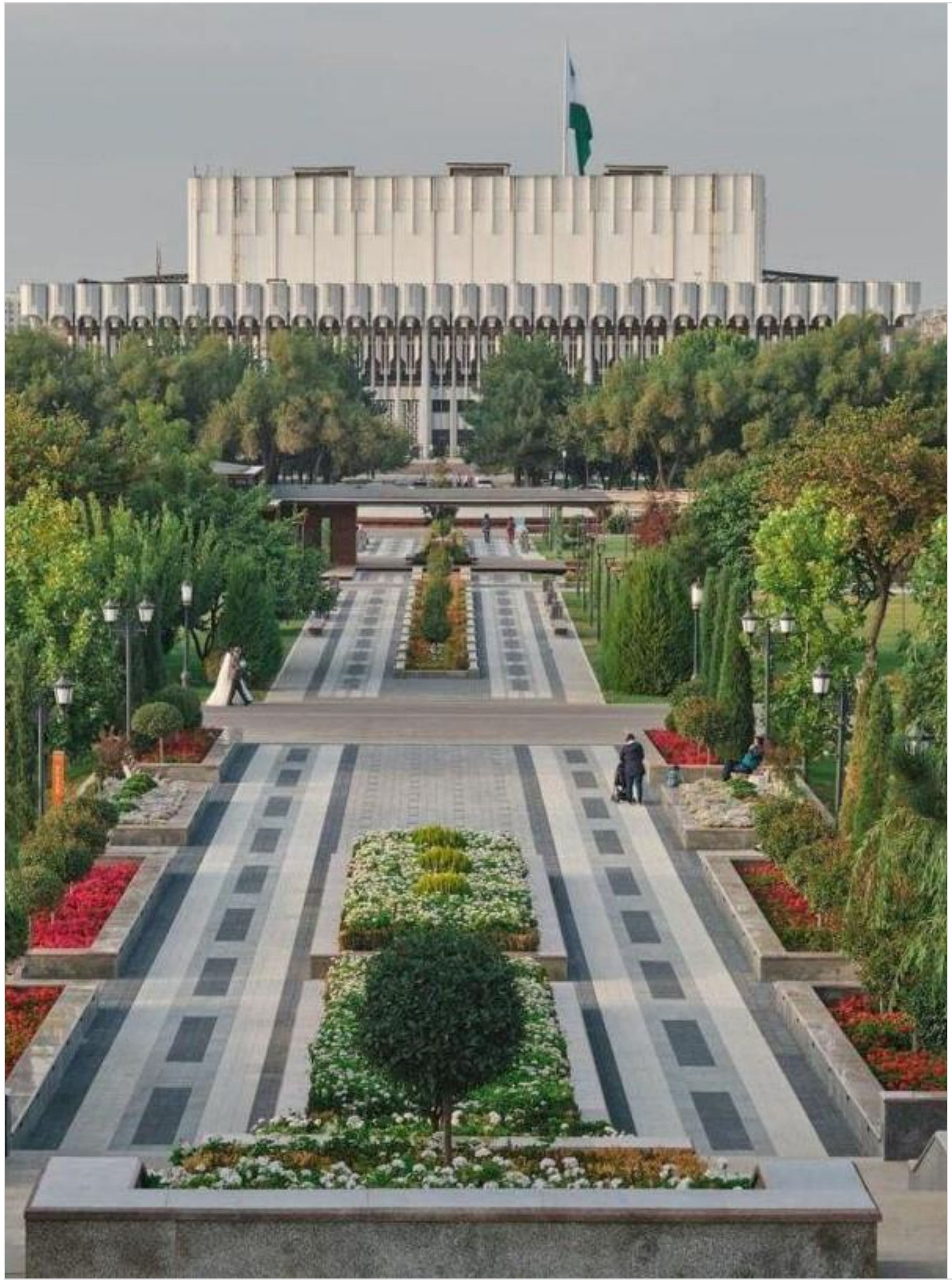

ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды. №01-044-санлы гуўалық берилген.

Нөкис

3/1-сан *2024*

март

Шөлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Интизар АБДИРИМОВА
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Ботир БОЙМЕТОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Шахло БОТИРОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
Умида ИБРАГИМОВА
Лола ИСРОИЛОВА
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Улфат МАҲКАМОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Камаладин МАТЯКУБОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Фуркат РАЖАБОВ
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Дилшода САПАРБАЕВА
Феруза САПАЕВА
Зайниддин САНАҚУЛОВ
Қаххор ТУРСУНОВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Вохид КАРАЕВ
Гулмира ҚАРЛЫБАЕВА
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Тилеумуратова Г.Т. Қорақалпоқ адабиётин ўқитишда халқ оғзаки ижодидадан фойдаланиш усуллари ... 9
Aytbayev D.T. Ergash gapli qo‘shma gaplarda diktum va modusning ifodalanishi ... 13
Mamarizayeva F.Z. Tarjimada badiiy asar uslubini saqlashning turli strategiyalari va bu jarayonning o’ziga xosligi (S.Ahmadning “Jimjitlik” asari misolida) ... 17
Qurbonova D.A. Neyrolingvistikaning fan sifatidagi ahamiyati ... 22
Odiljonova K.A. Leksikologiya hamda uni o’qitishga doir o’quv materiallari mazmuni hamda o’quvchilarda leksik kompetentlikni shakllantirish hamda so’zdan foydalana olishning mavjud ahvoli ... 27
Sultonkulov O.J. Zamonaviy tilshunoslikda “Vaqt” konseptini pragmatik jihatdan o‘rganish masalalari ... 34
Еркибаева Г.Г., Турсыналиева Г.Б., Абдикаримов А. Фразеологические словари и фразеологическая компетенция ... 39
Otabayev M. N. The role of games in teaching English ... 45
Majidova G. Strategies for developing students’ critical thinking skills in teaching foreign languages ... 49

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Turumbetova A. Oqiw sabaqlarinan tisqari dógerek jumislarin ótkeriw metodikasi ... 54
Temirbekova A.O., Sarıbaeva B. Jáhán tálim sistemasında - tálim ... 63
Тулишов Ғ. Талабаларда креативликни баҳолашнинг ўзига хос хусусиятлари ... 67
Ismadiyarova U.A. Ma’naviy-ahloqiy tarbiya mexanizmlarini etnopsixologik qadriyatlar asosida takomillashtirish ... 73
Юсупов С. С. Таълим-тарбия тизимини бошқарувида раҳбарлик ва ташкилотчилик фаолиятининг педагогик асослари ... 80
Абдураҳимов Қ.А. Тафаккур жараёнига айтиб туришларнинг таъсири ва роли ... 89
Рўзиматов Э.Й., Рўзиматов Э.Э. Замонавий ўқитувчи-келажак бунёдкори ... 99
Turdiqulova N.T. Kasbiy kompetentlikni shakllantirish jarayonida xorijiy tajribalardan foydalanishning samaradorligi ... 103
Хамрокулова Ш.Э. Даволаш педагогикасининг фан сифатида ривожланиши ... 113
Содиков У., Жўраев А. Масалаларни ечишда ўқувчиларда математик моделлаштириш кўникмаларини шакллантириш ... 120
Абдуллаева Г.А. Маънавий тарбияни миқдорий хусусиятлари ... 125
Хайдарова Х.Р. Ёшлардаги ахборот-виртуал саводхонликни ривожлантиришда рақамли медианинг роли ... 130
Хамрокулова Ш.Э. Экологик тарбия механизмларини такомиллаштиришнинг методологик асослари ... 135
Худайназаров Т.А. Талабалар ўқув фаолияти самарадорлигини таъминлашда рағбат ва жазо феноменларининг роли ... 141
Аҳрарова З.Б. Маънавий - ахлоқий тарбия жараёнларида Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг ижтимоий – педагогик меросидан фойдаланиш ... 148
Jumabaev A.D. Axloqiy ta’limda qo’llaniladigan usullar va texnologiyalarning o’ziga xos xususiyatlari ... 154
Xushbaqov D. Q., Sodiqov U. J. Talabalarda mental dunyoqarashni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari ... 163
Sultansaidova M.A. Xorijiy tajribalar asosida bo’lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish ... 170
Абдурахимова Д.А. Интегратив ёндашув асосида бўлажак офицерларнинг ахлоқий-руҳий, жанговар компетентлигини ривожлантиришда маънавий маданиятнинг роли ... 175
Mirzayev Sh.T. Harbiy ta’lim fakultetlari talabalarining innovatsion fikrlashlarini rivojlantirish omillari ... 182

Urozov F.I. O‘quvchilarni milliy o‘zlikni anglash kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari 188
Normurotova A. Tabiiy fanlarni o‘qitish mexanizmlarini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish 194
Muxtarova L .A. Jahon ilm-fanida ekologik xavfsizlik muammolarini o‘rganish tendensiyalari 201
Sapayev U.A. Ta’lim jarayonida talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlash mexanizmlarini yaratish zarurati va uni jamiyatni rivojlanishidagi ahamiyati 209
Ibadullayev Q.M. O’zgaruvchan dunyoda psixologik-pedagogika fanining o’zgarishi 213
Teshabayeva Z.S. Ta’limni modernizasiya qilish sharoitida mustaqil ta’lim loyihalari orqali talabalarning kasbiy mahoratlarini shallantirish 219
Shodiyeva G.X. Ijtimoiy-gumanitar fanlarga oid darsliklarning o‘qitilish jarayonini o‘rganishning pedagogik mazmuni 222
Ruzmetova M.A. Bo’lajak pedagogning kasbiy kompetentsiyasi tushunchasining mazmun va mohiyati 227
Исманова М.А. Талабаларда касбий-креатив кўникмаларни шакллантиришнинг ривожлантириш йўллари 232
Saidqulova G.O. Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim muassasalari rahbarining jamoada axloqiy muhitni shakllantirishdagi pedagogik yondashuvi 239
Abdumannopov M. I.Talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda e-assessmentning pedagogik-psixologik jihatlari 242
Xolmatova S.K. Kredit-modul tizimi bo‘yicha ta’lim olayotgan talabalarning mustaqil ishini tashkil etish 247
Axmadaliyev S.Y. Ta’lim va tarbiya uzluksizligini amalga oshirishning elektron resurslari 252
Бабашев Ф.А. Новые возможности в PR-продвижении высших образовательных организаций в Узбекистане: состояние, перспективы развития 255
Кадыркулов Е. Актуальные вопросы современной психологии 259
Shodmonov Sh.A. The impact of digitalization of education on contemporary pedagogy 263
Mominova G. Pedogogical conditions for the organization of home education for students with disabilities 269

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲӘМ РУЎХЫЙЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Овлақулов Н.А. Ҳукумат ва фуқаролар ўртасидаги муносабатларни мувозанатлаштирда оммавий ахборот воситаларининг ўрни 274
Уралова Р.М. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университети асосий кутубхонасининг иккинчи жаҳон уруши йилларидаги фаолияти 278
Рустемов А.Т. Умумтаълим мактаб ўқувчиларида толерантлик маданиятини шакллантиришда ота-оналар ва ўқитувчиларнинг роли 284

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Xojanazarova R.M., Bazarbaeva S.K., Ametova U.SH., Tanirbergenova S. Oliy o‘quv yurtlarida kvant mexanika kursini o‘qitishda izchillik va uzluksizlik tamoyillarini qo‘llanishning nazariy asoslari 288
Muslimova Yu.Ch. Umumiy astronomiya kursida “gravitatsion to‘lqinlar” mavzusini o‘qitish 296
Muslimova Yu.Ch. Pedagogika universitetida astronomiyani o‘qitishni takomillashtirish 301
Hakimov B. M. Geogebra yordamida tasvirlarni modellashtirish 306
Tursunov Q.Sh., Murodillayeva M. A. Neft gaz kimyo sanoati texnologiyasi ta’lim yo‘nalishi talabalarida kasbiy mobillikni shakllantirish muammolari 311
Давронов Ш.Р., Муродова У.М. Анализ стандартов и протоколов в сфере интернета вещей усовершенствование модели передачи данных 319

Орлова Т.А. Иммерсивные технологии - как средство развивающего аспекта в обучении астрономии студентов педагогических вузов 329
Mamatoxunov Yo.A. Integration of modern technologies into the educational process: analysing the impact on learning outcomes in physics 336

БАСЛАЎЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Ixlasov I. Baslawısh klasslarda lingvistikalıq kompetensiyaǵa tiykarlanǵan qatnaslardı qáliplestiriwde kompetensiyanıń mazmun hám mánisi 342
Xurvalieva T.L. Maktabgacha yoshdagi bolalarda emotsional zo'riqishning kelib chiqish sabablari va uning yechimlari 346
Narimbayeva L.K. Zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotinii boshqarish 350
Shanasirova Z.Y. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining boshqaruv jarayonini takomillashtirishda pedagogik mahorat ko'nikmalarini rivojlantirish 355
Nosirova R. X. Steam ta`lim texnologiyalari, maktabgacha ta'limni rivojlantirishning innovatsion yo'nalishi sifatida 359
Abdullayev A.A. Boshlang'ich sinf jismoniy tarbiya darslarida innovatsion ta'lim texnologiyalarini qo'llash xususiyatlari 363
O'razaliyeva S. T. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisiga qo'yiladigan zamonaviy pedagogik va kasbiy talablar 366
Davletmuratova E., Orazbaeva G. O'quvchi yoshlarni vatanparvarlik tuygusini tarbiyalashda xalq pedagogikasining ahamiyati 370
Azamatova D. Sh. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin faoliyatining turlari 374
Maripova N.X. Maktabgacha yoshdagi bolalarning hissiy holatiga o'yinlarning ta'siri 378
Xidoyatova N.A. Ta'limni modernizatsiyalash sharoitida maktabgacha ta'lim tashkilotlari boshqaruv jarayonini takomillashtirish 381
Achilova M. S. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruv jarayonini takomillashtirishning pedagogik asoslari 386
Mutalova D. A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kreativlik va kasbiy kompetensiyani shakllantirish 391
Kasimova N. D., Tojiddinova Z. O'smir - o'quvchilarni kompyuter o'yinlari vositasi yordamida ta'lim sifatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari 395
Tursunboyeva M. D. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarida ma'naviy sifatlarni tarbiyalash 402
Abduraximov D.D. Milliy harakatli o'ynlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarini ahloqiy tarbiyalash 406
G'anixo'jayev A.Sh. Aqliy va jismoniy salomatlikning bog'liqligi 410
Muratova M.O'. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda hayot xavfsizligi ko'nikmalarini shakillantirishda didaktik o'yinlarning ahamiyati 413
Babyeva D.R.,Ochilova X.Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy moslashuvning zaruriyati 418
Ergasheva B.Z. Modernizatsiyalash sharoitida oliy ta'lim tashkilotlarining bo'lajak tarbiyachilarini kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashning pedagogik muammolari 423
Eshmamatova S.T. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarda psixologik moslashuvchanlik mexanizmlarini takomillashtirish 426
Buriyeva A.N. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ta'limiy o'yinlarning didaktik ta'minotini yaratishga oid turli yondoshuvlar 429
Ilyosboyev S.B. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining uzluksiz pedagogik amaliyotini tashkil etish yo`llari 434
Aybotayeva M.X. Maktabgacha ta'limda qo'llaniladigan o'yinlarni tashkil etish yo`llari 438
Eshboyeva D.D. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi asosida rivojlantiruvchi markazlarni tashkil etish 442
Adilbaeva G.Y. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik tarbiya 446
Adilbaeva G.Y. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat bilan tanishtirish xilma-xil shakllari 452

AQLIY VA JISMONIY SALOMATLIKNING BOG‘LIQLIGI

G‘anixo‘jayev A.
CHDPU Bolalar sporti kafedrasi

Tayanch so‘zlar: aql, slomatlik, sport, bog‘liqlik, jismoniy tarbiya, fiziologiya, ta’lim, mahorat, o‘yin, mashg‘ulot.

Ключевые слова: разум, здоровье, спорт, зависимость, физическое воспитание, физиология, воспитание, умение, игра, тренировка.

Key words: mind, health, sport, dependence, physical education, physiology, education, skill, game, training.

Aql inson tafakkurining eng yuqori cho‘qqisi ekanligini inkor qiluvchi kishi bo‘lmasa kerak. Insonlar faoliyatining barcha yo‘nalishlari ongli ravishda biron maqsadga qaratilganligi bilan o‘lchanadi. Afsuski o‘g‘irlik, tajovuzlik, xiyonat, yovuzlik, qalloblik kabi salbiy qusurlar ham ongli ravishda maqsadli bajariladi. Shu sababdan so‘nggi yillarda deyarli barcha davlatlarning rahbarlari korruksiya (poraxo‘rlik), terrorchilik va qasddan odam o‘ldiruvchilarga qarshi jiddiy kurashish amallarini ilab chiqib, ularni hayotda bajarmoqda. Lekin ularni yo‘qotishni iloji bo‘lmaydi. Chunki rahbarlar ham ba’zan bir tomonga (o‘zi yoki biron soha) qaratilgan tadbirlarni e’tiborga olib ish tutadi. Ular atrofida esa yovuz kuchlarga himoya qo‘lini cho‘zuvchilar bo‘ladi.

Aql-idrok va tafakkur jarayonlarini jismoniy tarbiyaga qaratilsa, bunda barcha oddiy va o‘ta murakkab sport mashqlarini o‘ylab, bilib bajarilayotganligini tushunish qiyin emas[2]. Lekin ba’zi bir nazariyotchilar, ruhshunoslar, sportdan uzoqda bo‘lgan yetakchi mutaxassislar ham sportchilarning murakkab harakatlarini bajarishni “Takrorlash-mashq qilish hosilasi”, deb baholashadi. Ya’ni sirklarda yovvoyi va vaxshiy hayvonlarni turli harakatlarga o‘rgatishdagi faoliyatlar bilan bog‘lashadi. Bu mantiqiy va amaliy jihatdan mutloq noto‘g‘ridir. Chunki to‘pni darvozaga zarb bilan tepib kiritish, suvga sakrashdagi aylanishlar (salto, pruetlar va h.k.), turnik va brusyalardagi aylanishlar, chiqishlar, havoda sakrashlar va boshqa juda ko‘p murakkab mashqlarni ijro etishda ularni miyaga

to‘ldirib o‘rnatib olish natijasidagina amaliy jihatdan ularni bajarishadi. Bularga kompyuterga yozilgan va solingan materiallarni qiyoslash mumkin bo‘ladi. Demak bosh miyadagi saqlovchi va boshqaruvchi muskullar (nuqtalar) sezgi (ko‘rish, eshitish, his qilish, teri orqali bilish va h.k.) a’zolari orqali barcha harakatlarni bajarishga yo‘llaydi. Bu esa aqliy va jismoniy harakatlarning o‘zaro uzviy bog‘liqligini bildiradi. Shu asosda o‘quvchi yoshlar, talabalar va sport bilan shug‘ullanuvchilar o‘zlarining barcha harakatlari, ongli ravishda tushunchalarini doimiy ravishda uyg‘unlashtirib borishlari lozimdir.

Yana bir tomoni shundaki, tanadagi biologik o‘zgarishlar biologik harakatlar bilan tutashib ketadi. ya’ni ko‘rish, eshitish, sezish, xis qilish, bilish kabi biologik va psixologik jarayonlar tana a’zolarining (qo‘l, oyoq, gavda va h.k.) harkatlanishini (mexanika) ta’minlaydi. Bunda ham markaziy asab tizimlari qo‘zg‘alish, qo‘zg‘atish va boshqarish jarayonlarni harkatga keltirib, maqsaddagi mashqlarni ijrosini ta’minlaydi [1].

O‘tgan davrlarda (balkim hozirda ham) sportchilarga baho berishda “Faqat oyoq-qo‘llari ishlaydi, kallasi ishlamaydi”, degan mulohazalar bor edi. Jismoniy tarbiya nazariyasi, psixologiya, fiziologiya, biomexanika fanlarining umumiy xulosalarini yaxshi tushungan kishilar sportchilarga baho berishda “Aqlingga ham, mahoratingga ham balli!” deyishadi.

Sportda aqliy va jismoniy harakatlarning o‘zaro mutanosibligi haqida yana bir dalilni keltirish mumkin. Ya’ni futbol o‘yinida sportning texnik va taktik mahoratini ishlatishda aqliy jihatdan barcha jarayonlarni miyada (fikrda) o‘tkazadi. Bunda to‘pning uchish fazasi (trayektoriya-fizik va geometrik bilim) va tezligini hisobga olgan holda to‘pni darvozaga tepish (turli masofa va holatda) amalga oshiriladi. Ko‘p hollarda aniq belgilangan mo‘ljalga erishish sodir bo‘ladi. Albatta bunda o‘yinchining jismoniy tayyorgarligi, sport mahorati ancha ustun turadi. Yana bir misolni keltirish mumkin. Turnik, brusya, xar (brevno) akrobatika va suvga sakrashlarda gavdani bukib, yarim bukilib va tik holda havoda 2-3 marta aylanishlarda (salto, pruet) harakatni qachon boshlash, aylanishlarni sanash va yerga (suvga) tushush joylarini faqat ko‘rish va boshqa sezishlar bilangina emas, balki fikrlash (miyada aks etish) bilan ijro etiladi. E’tirof etish zarurki, bunday murakkab mashq qismlarini (element) oylab, hatto yillab o‘rganish bajarish asosida maqsadga erishiladi. Bu sportga xos bo‘lgan mahsus faoliyatdir.

Xulosa tariqasida ta’kidlash lozimki, jismoniy tarbiya mashq-larini mukammal o‘rganish uchun ularni qayta-qayta takrorlash talab etiladi. Shu sababdan salomatlikni yaxshilash va uni rivojlantirish yo‘lida eng avvalo ularni tanlay bilish, bajarganda qiynalmaslik va o‘z harakatlaridan mamnun

bo'lish zarur. Muhim tomoni shundaki, aql tarozi bilan o'lchab harakat qilish (mashqlarni bacharish), harakati natijalarini (tandagi jismoniy o'sish va rivojlanish va h.k.) sinab o'lchab borish salomatlikni muhofaza qilishning eng zaruriy usullaridan biridir.

Adabiyotlar:

1. Normurodov A.N. Jismoniy kamolot-sog'lom avlod zamini. //Jismoniy tarbiya, sport va ma'naviyat. Ilmiy-amaliy anjuman. Toshkent-1995.46-47 b.

2. Отажонова Ш.А. Оилада ўспирин-ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда миллий қадриятлардан фойдаланишнинг педагогик асослари. Пед. ф. н. дисс-я. - Т., 2001.-125 б.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqola yoshlarning aqliy va jismoniy salomatlikning bog'liqligi borasida yozilgan bo'lib, unda aqliy va jismoniy harakatlarning o'zaro uzviy bog'liqligi haqida bir qator dalillar keltirilgan.

РЕЗЮМЕ

Данная статья написана о связи психического и физического здоровья молодых людей и содержит ряд аргументов о взаимозависимости умственной и физической деятельности.

SUMMARY

This article is written about the connection between the mental and physical health of young people, and it contains a number of arguments about the interdependence of mental and physical activities.